

וְאֵנִי תְּפִילָּתִי

הפסוק בפרשת השבוע "והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי... ולעבדו בכל לבבכם" – משמש בחז"ל כמקור לעניין התפילה – "עבודה שבלב – זו תפילה" ♦ לפנינו סקירה קצרה על משמעותה המיוחדת של עבודה שבלב זו בתורתו של הרבי

מאת יהושע מנחם

"והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי... ולעבדו בכל לבבכם"¹

ברש"י על המקום מובאת דרשת חז"ל² על הפסוק: "עבודה שהיא בלב, וזו היא תפילה...". במילים אלו טמונה הגדרתה ומהותה הפנימית של מצות התפילה. "תפילה ללא כוונה – אומר רבינו הזקן בספר התניא³ – כגוף בלא נשמה היא. כל מהותה של התפילה היא כוונת הלב – "ולעבדו בכל לבבכם". ניתן לומר, כי דגש חזק על גודל עניין כוונת התפילה מוצאים אנו אף בספרות התורנית ההלכתית, הדנה על מהותה של התפילה מנקודת הראייה המעשית. בשורות הבאות, נעמוד בקצרה על משמעותה המיוחדת של "עבודה שבלב" זו – בתורתו של הרבי, כפי שבאה אף לידי ביטוי מעשי-הלכתי, בראש ובראשונה במנהגם של חסידים ואנשי מעשה, לאחר את זמנה של התפילה מחמת ההתבוננות בגדלות ה' הקודמת אליה.

"פירוש המילות" ו"עומד לפני המלך"

למעשה, בדברנו אודות כוונת התפילה, עלינו להבחין בין מספר כוונות שונות. אם נחלקן לפרטים נוכל למנות שלוש כוונות⁴:
(א) ההתבוננות הפנימית וההכרה כי בשעת התפילה ניצבים ממש בפני הבורא.

עיקרית גופא של רגש ותחושת הלב (מעבר לפירוש המילות). כי הנה, **מהותה והגדרתה ההלכתית** של מצות התפילה, על-פי הגדרת הרמב"ם, היא "שאלת צרכיו", כשדבר זה נעשה, בלשון הרמב"ם⁷ "בבקשה ותחינה". אין מציאות של בקשה אמיתית ללא כוונת הלב. "בקשה" כזו הנאמרת בחטף ללא שימת לב למילים הנאמרות, **אין היא בגדר בקשה כלל**, וממילא שוב אין כאן מציאות של תפילה – "שאלת צרכיו בבקשה ותחינה" – כלל ועיקר.

כלומר: אם עד עתה דיברנו על הכרתו של המתפלל במעמד בו הוא נמצא, "עומד לפני ה'", הרי שכעת אנו מדברים על מצבו ותנועתו הנפשית של המתפלל: "בקשת צרכיו", כשדבר זה אינו שייך ללא תנועה נפשית של "בקשה ותחינה" הנובעת מקרב הלב ועצם הנפש.

הרבי מחדד עניין זה, באמצעות הבהרת ההבדל היסודי בין כוונה זו לכוונת שאר המצוות המעשיות. הלוא בעצם דין זה של כוונה איננו דין פרטי במצות התפילה, אלא דין כללי הוא בהרבה מן המצוות. בכדי לצאת ידי חובת קיום המצוה לא די בעשיית המעשה הטכני אלא נדרשת אף כוונת הלב הנלווית לעשייה. לפי זה יש לנו לומר אם-כן לכאורה, כי דין הכוונה בתפילה אינו דין יחודי השייך לתפילה **כעניין בפני עצמו**, אלא דין השייך לתפילה כמצוה מכלל שאר המצוות.

אך לאמיתו של דבר, אומר הרבי, אין ראי הכוונה בשאר המצוות כראי הכוונה במצות התפילה. כוונת שאר המצוות, אינה מהווה

הרמב"ם⁵ מגדיר זאת בלשון: "שיפנה את לבו מכל המחשבות ויראה עצמו כאילו עומד בפני השכינה".

בהמשך הדברים הוא מביא לכך כדוגמא את מנהגם של חסידים הראשונים המובא בגמרא⁶ שהיו "שוהין שעה אחת קודם תפילה ושעה אחת לאחר תפילה ומאריכין בתפילה שעה". ניתן ללמוד מכאן התבוננות מהי: ההכנה לתפילה, בהתבוננות הראויה בכך שנצבים ממש לפני השכינה, אורכת לא פחות מן התפילה עצמה...

(עניינה של השהיה לאחר התפילה נובע מדין נוסף: "ולא יעשה תפילתו כמי שהיה נושא משאוי ומשליכו והולך לו", שבכך שנמלט מיד לאחר סיום התפילה מראה הוא כי התפילה לגביו אינה אלא משא כבד שיש להפטר ממנו בהזדמנות הראשונה... כמובן, שגם פרט זה התקיים אצלם בהידור מופלג בכך שהמתנינו **שעה שלימה**, לא רק כמי שאינו שש לברוח מן המטלה אלא אדרבה, כמי שהפרידה קשה עליו ביותר וזקוק הוא ל"תקופת הסתגלות" ארוכה ביותר עד שיוכל לשוב לעסקי החולין).

(ב) הכוונה השניה היא: "פירוש המילות". פשוטו כמשמעו, שידע האדם ויתבונן מה שפיו דובר ולא ימלמל מילים השגורות על לשונו ללא כל שימת לב.

רגש ותחנונים פנימיים

הרבי מוסיף עומק נוסף בכל האמור, ומבחין בין שני עניינים נפרדים באותה כוונה

חלק **במעשה המצוה עצמה**, אלא הרי היא **דין נוסף**. לא **מהי המצוה** אלא **איך** מקיימים המצוה. כשנשאל **מהי המצוה** – תהא התשובה: המעשה הטכני בלבד. אך כשנברר **כיצד צריכים לקיים** את אותה מצוה – נאמר כי עליה להעשות יחד עם כוונת הלב. **שכן לא די במעשה המצוה** לצאת ידי חובה, אלא נדרש עניין נוסף – כוונת הלב.

ניקח כמשל את מצות הנחת תפילין: מעשה המצוה הוא קשירת התפילין על היד והראש. אין למעשה זה – **כמעשה** – ולא כלום עם כוונות כאלו ואחרות. המעשה שייך אך-ורק לעולם המעשה ולא לעולם הרגש. אלא, שלמעשה מושלם זה אין כל משמעות של קיום מצוה כל זמן שנעדר התנאי הנוסף על המעשה: כונת הלב.

אמנם שונה הוא הדבר לחלוטין בדברנו אודות מצוות אלו – כמצות התפילה – **שכל עיקרן** – "מעשה" המצוה שלהן, אינו אלא דבר שבלב. ניקח למשל את מצות אהבת ה': מהותה של המצוה היא יצירת **רגש האהבה** בלב האדם (על-ידי ההתבוננות בגדולת ה'). כעת נוווה בנפשנו: אילו יכריז אדם קבל עם ועדה כי אוהב הוא את ה' בכל מאודו, אך האמת היא, מה לעשות, לא כך... אין בלבו כל רגש של אהבה! ברור הדבר אפוא כי אלו דברים בטלים ומבוטלים לחלוטין ואין כאן כלל קיום מצות אהבת ה'. כשננתח את משמעות הדברים, הרי ברור הדבר כי אין החסרון רק באיזה **פרט נוסף** על עצם המצוה, איזה "תנאי" שבלעדיו לא יכולה להתקיים המצוה, שהרי למעשה **עצם מעשה המצוה** לא נעשה, מעשה המצוה הוא רגש הלב ולא אמירת השפתיים.

כזו היא אם-כן אף מצות התפילה: כל מהותה היא כוונת הלב, "שאילת צרכיו בבקשה ובתחנונים". ללא כוונת הלב אין כאן כל מציאות של מעשה מצוה. מילים אלו היוצאות מן הפה ללא כוונת הלב משתוות הן לכל מילות החולין הנאמרות במשך היום...

לסיכום, הרי לפנינו שלוש כוונות: א) פירוש המילות. ב) הכוונה וההתבוננות בכך שעומד הוא לפני המלך. ג) הרגש הנפשי של בקשה ותחינה על מילוי בקשות לכו.

כיון שהזכרנו כל זאת, ולמען הסר טעות, שומא עלינו להבהיר כי כל הנאמר **לא נפסק להלכה**, שלא מצאנו כלל בפוסקים האחרונים לאורם הננו הולכים – בשולחן ערוך של המחבר ושל האדמו"ר הזקן – שהביאו דין זה (של הרמב"ם) כי בחסרון כוונה **כל-שהיא** יש לחזור ולהתפלל. וכפי שכותב הרבי במכתב⁸ – במענה למכתבו של מאן-דהו, שהסיק מתוך דברי הרבי הנזכרים לעיל כי יש

להתנהג כך למעשה – שאותו שלא כיוון הכוונה העיקרית והיסודית בתפילה **עליו לחזור ולהתפלל** – ומשיב על-כך הרבי בצורה נחרצת כי חלילה לנו לפסוק הלכה למעשה דברים חדשים שלא נזכרו בשולחן ערוך, ו"אמת נכן הדבר שאמרתי לאיזה אנשים בענין "גודל כוונת התפילה ואפילו אצל כמה שלא מהחסידיים, וכמבואר בחידושי הגר"ח מבריסק על הרמב"ם... אבל מלבד שמסופקני אם גם הגר"ח בעצמו פסק כן למעשה, והרי ספרו הנ"ל הוא פירוש ולא פסקי דינים והלכות והרי כיון שלא הובא דין

בשביל אמירת הקדושה אין לבטל ולו רגע אחד מן ההתבוננות בתפילה והאריכות בה! ובלשונו: "ע"פ היסוד אשר הכוונה היא **העיקר** בתפילה, **עד שישנה גם כוונה הכללית כזו שבלעדה התפילה בטלה**" (ההדגשה לא במקור), ובשולי הגליון שם מצויין לחידושי הגר"ח על הרמב"ם – נראה לכאורה אפוא, כי את **עצם היסוד** כן מקבל הרבי, אף בנוגע להלכה למעשה (ולכאורה כן הוא אף בנוגע לעניין איחור זמן התפילה, וכמובא להלן), ורק להחמיר – לומר שבלא הכוונה צריך לחזור ולהתפלל מחדש, אין לנו

"בטח ידוע לו

הסיפור... באברך

חסידי שהאריך

בהכנות לתפילה עד

לאחר שעבר זמן

קריאת שמע ותפילה

לכל הדעות, ואחר-

כך התחיל וסיים

תפילתו במשך זמן

קצר ביותר, והסבירו

לו אשר... בשביל

תפילה של איזה

רגעים, מה זה עניין

ההכנה של איזה

שעות ובספיקות

הנזכרים לעיל."

לפסוק כך מדעתנו. ועדיין יש לעיין בזה. כך או כך, יכולים אנו מכל מקום ללמוד מדברים אלו את גודל חשיבותה ומעלתה של הכוונה בתפילה המהווה את עצם מעשה המצוה ולא רק תנאי בעלמא.

ה"התבוננות" – מהותה של התפילה, דוחה זמן תפילה!

לאחר שהרחבנו מעט בסוגיא זו, נוכחנו

זה בשו"ע ובאחרונים, וכן לא בשו"ע רבינו הזקן, בודאי שאין לעשות כזה למעשה". אמנם, יש להעיר, כי במכתב אחר⁹ פוסק הרבי **הלכה למעשה**, במענה לשאלת אדם שמחמת שהורגל להאריך בתפילתו איננו מספיק לסיימה עד שעת אמירת ה"קדושה" (שמהווה כידוע אחד מהחלקים החשובים ביותר בתפילה) כך שאריכות זו מביאתו להפסיד אמירת הקדושה. ועל-כן שאלתו היא האם לקצר מעט בתפילה בכדי לשמוע קדושה. ומשיב הרבי – על-פי היסוד הנזכר כי הכוונה היא היא העיקר בתפילה – שאף

לדעת בבירור כיצד מהותה זו של התפילה הנקראת בשם "עבודה שבלב", איננה אך ורק בבחינת דברי אגדה, אלא זוהי הגדרתה **ההלכתית-מעשית** של התפילה. התפילה היא הלב! – בלא כוונת הלב ותנועת הנפש, אין כאן מעשה תפילה.

ואכן, הלכה פסוקה היא בשולחן ערוך¹⁰, אשר קודם התפילה מחוייב כל אדם לחשוב "מרוממות האל-יתעלה ובשפלות האדם ויסיר כל תענוגי העולם מלבו". התבוננות זו מהווה הכנה מינימלית הכרחית להגעה למצב נפשי פנימי של "עומד לפני המלך" – המהווה **תנאי הלכתי מפורש** לתפילה, כדברי המשנה¹¹: "אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש".

באחד המכתבים מתייחס לכך שבדורות האחרונים התרופפה בקרב חוגים מסויימים הלכה זו באופן משמעותי. הרבי כותב בצורה די חריפה על חובתם של הרבנים ומורי ההוראה לעשות ככל שביכולתם להפצת והחדרת הלכה זו שכה מעטים הם המקיימים אותה ואף היודעים בכלל על קיומה ובשנונו¹²: "פליאה בעיני זה כמה שנים – שהרי כל האמור בשולחן ערוך הלכה פסוקה היא **למעשה בפועל**, ואפילו דבר השנוי בשולחן ערוך במחלוקת – הרי ישנם כללים הלכה כדברי מי ועושים ומקיימים דבריו. ויוצא מן הכלל, בחוגים מסויימים מבני ישראל ואפילו בין אלו המדקדקים במצוות – **דין המפורש ומבלי כל חולק בזה**...

ועד מתי ולמה מחשים הרבנים, מורי הוראה, הראשי-מתיבתות וראשי-ישיבות מלהודיע על הלכה זו, הלכה שכל כך נתמעטו המקיימים אותה ואפילו אלו היודעים אודותיה?..."

יתירה מזו, הגדרה הלכתית נחרצת זו של התפילה, "עבודה שבלב", משמשת כהיתר ויסוד הלכתי למנהגו, שלצורך התבוננות שקודם התפילה, בכדי להגיע למצב הנפשי המתאים של "עומד לפני המלך", **מאחרים אף את זמנה של התפילה**, ומתפללים לאחר חצות היום, בשעה שהלכה מפורשת היא כי יש להקפיד ולהתפלל קודם חצות. ובטעם הדבר (**ההלכתי** כמובן) כותב הרבי¹³, כי עניין ההתבוננות וההכרה הנפשית בכך ש"עומד לפני ה'" – חשוב הוא לאין ערוך אף מדין זמן תפילה! שכן בשעה שנעמיד דין זה, שאינו אלא דין פרטי **באופן** התפילה ואינו מהווה חלק ממהותה **ויסודה**, כנגד תפילה ללא כוונה, שחסר בה כל עיקר ועצם מהות התפילה, ועד שבמידה ידועה **אין היא בגדר תפילה כלל**, וכמוסבר לעיל. ברור אפוא כי יש להעדיף את העיקר והיסוד הכללי של עצם

מהות התפילה על הפרט של זמן התפילה. [וכמה וכמה מקורות וסימוכין לדבר זה, בפסקים שונים בהם ניכר בבירור קו זה. למשל: המשכים לצאת לדרך קודם שיגיע זמן תפילה (של שחרית), והרי ניצבות בפניו שתי אפשרויות: או שיתפלל כעת, **בעמידה** (בכל מקום בספרות התורנית כאשר מדובר על "תפילה" ללא פירוט, הכוונה היא לתפילת שמונה-עשרה – תפילת העמידה), אך קודם הזמן. או שיתפלל לאחר-מכן תוך כדי נסיעה, בישיבה. נפסק הדין שיתפלל מעומד קודם צאתו, זאת משום "שתפילה מעומד שקולה כנגד כולה וגדולה מהם... **משום שעומד יכול לכוון היטב**"¹⁴. הרי לפנינו בפירוש, כי הכוונה שקולה יותר מזמן התפילה].

מכל-מקום, ניתן לשער כי התבוננות זו המהווה הכנה לתפילה אינה עניין קצר כלל ועיקר, שכן אילו לצורך-כך יש הנדרשים לאחר את זמן תפילה ולהתפלל אף **לאחר חצות היום**, הלוא כי כן פרק זמן נכבד ביותר הוא. באחת ההתוודעויות¹⁵ הביא הרבי משל מהמגיד ממזריטש, הממחיש את הצורך בהתבוננות ארוכה כל-כך בכוונות העליונות:

פעם נפגש המגיד עם ידידו ורעו מקודם שנסע להסתופף בצילו של הבעל-שם-טוב. מאחר ועוד קודם שנסע אצל הבעל-שם-טוב כבר היה מתעניין בתורת הסוד והגה יחד עם חברו זה בתורתו של האריז"ל, הרי שאף הוא לא היה "קוטל קנים" בענייני כוונות. כשראהו חבירו מתפלל באריכות עצומה במשך זמן רב ביותר, תמה על-כך ושאלו: הלוא אף אני כמון מכון את אותן הכוונות, על-מה אפוא מתעכב הינך כל-כך יותר ממני? כתשובה לשאלתו, החל הרב המגיד להתעניין אצלו במעשיו יום-יום וכיוצא בזה. כששאלו במה מתעסק לפרנסתו השיב לו כי בדרך כלל רעייתו היא זו העוסקת בענייני המסחר כדי פרנסתו והוא יושב אוהל. אלא שאחת בשנה נדרש הוא ליסוע משך זמן רב עד ליריד ושם מצטייד הוא בכמות נאה של סחורה המספקת לכל השנה כולה. מובן הדבר כי נסיעה זו אכן גוזלת זמן רב. תמה עליו הרב המגיד בשאלת תם: מדוע נדרש הינך לעשות דרך ארוכה זו תוך טלטולים והשקעת זמן כה רב. עצה פשוטה לי ביותר בשבילך: הלוא שבילי הדרך נהירין לך היטב במחשבתך. הכבד אפוא ושב בביתך, וצא למסע במחשבתך... כאן תסע, כאן תעצור, כשיתגיע" ליריד דמה נא במחשבתך כי קנית סחורה משובחת, והנה יכול אתה "לשוב לביתך... נענה הלה ואמר: אכן עצה מצויינת היא זו, אך מה ניתן לעשות **ולסחורה** אני זקוק... השיב לו הרב המגיד אף הוא: אכן אף

אני יכולני לכוון במחשבתי במין רפרוף ולעבור על כל הכוונות, אך "לסחורה" אני זקוק... לשם כך יש לבוא ו"להיות" בכל מקום, בהיות מהות ועצמות הנפש שקועה-נתונה עמוק בתוכי כל כוונה וכוונה, ולכך אכן נדרש זמן רב.

כלומר, יש כוונה ויש כוונה. יש כוונה של הרהור חטוף ברעיון זה ואחר, וכבר יוצאים ידי חובת כוונות. אך לא זוהי ההתבוננות בה משקיעים חסידים ואנשי מעשה את ראשם ורובם במשך זמן ארוך. אין היא בבחינת "ישיבה בבית" ושוטטות מחשבתית בין הכוונות. הנפש "יוצאת" לנסיעה ארוכה בעמקי אותן הכוונות, עד להשגת ה"סחורה". כן יש להדגיש בעניין זה, כי התבוננות ארוכה זו שקודם התפילה כמובן צריכה לתת אותותיה אף בתפילה עצמה. שלא יתכן כי לאחר התבוננות מעמיקה בגדולת ה', שכל-כולה אינה באה אלא כהכנה לתפילה עצמה בה אכן ימצא האדם בתנועה נפשית של "עומד לפני המלך", הרי כשיגיע "רגע האמת" בשעת התפילה עצמה, תהיה זו תפילה מהירה וחסופה, ללא כל תחושה פנימית של עמידה לפני המלך.

וכן כותב הרבי באחד המכתבים¹⁶: "בטח ידוע לו הסיפור (אלא שלא שמעתיו מכבוד קדושת מורי וחמי אדמו"ר... ולכן אינני יודע מקורו¹⁷, ובכל-אופן התוכן מתקבל על השכל ונכון הוא) באברך חסידי שהאריך בהכנות לתפילה עד לאחר שעבר זמן קריאת שמע ותפילה לכל הדעות, ואחר-כך התחיל וסיים תפילתו במשך זמן קצר ביותר, והסבירו לו אשר בשלמא אלה המאריכים בתפילה כך-וכך זמן, יש מקום לשקלא-וטריא אם צריכים הם להכין את עצמם איזה שעות אף שיהיה ספק אחר-כך בעניין זמן קריאת-שמע ותפילה, אבל בשביל תפילה של איזה רגעים, מה זה עניין ההכנה של איזה שעות ובספיקות הנזכרים לעיל".

"שאלת צרכיו" ו"עומד לפני המלך" – שני רבדים

לאמיתו של דבר, כאשר ננתח את שתי הכוונות היסודיות עליהן הרחבנו את הדיבור – כוונת "עומד לפני המלך", וכוונת "שאלת צרכיו", נגלה כי במידה רבה הפוכות הן זו מזו במהותן! מחד גיסא, מאריכים אנו לבאר כי מהותה האמיתית של התפילה היא "שאלת צרכיו", וב"שיא ההידור"... מתוך כוונה ורגש עמוקים, "בקשה ותחינה" מעומק הנפש. וזקא **היא היא מהותה של התפילה**.

כן יש להדגיש בעניין זה, כי התבוננות ארוכה זו שקודם התפילה כמובן צריכה לתת אותותיה אף בתפילה עצמה. שלא יתכן כי לאחר התבוננות מעמיקה בגדולת ה', שכל-כולה אינה באה אלא כהכנה לתפילה עצמה בה אכן ימצא האדם בתנועה נפשית של "עומד לפני המלך", הרי כשיגיע "דגע האמת" בשעת התפילה עצמה, תהיה זו תפילה מהירה וחטופה, ללא כל תחושה פנימית של עמידה לפני המלך

ומאיך, כוונת "עומד לפני המלך" – זו ש"חסידי הראשונים" וחסידי האחרונים ההולכים בדרכיהם מתבוננים בה שעות ארוכות – כל כולה קודש. כאן צמד-המילים "עבודה שבלב", מקבלות משמעות שונה לגמרי. "לעבוד את ה'" – היינו, קבלת עול מלכות שמים.

בטור¹⁸, מבוארת עבודתם הרוחנית של אותם חסידים הראשונים באותה שעה של שהיה קודם בתפילה: "שהיו מתבודדים ומכוונים בתפילתן עד שהיו מגיעים להתפשטות הגשמיות ולהתגברות רוח השכלית, עד שהיו מגיעים קרוב למעלת הנבואה". נקל לשער אפוא, כי אותם חסידים, כשהיו מגיעים לרגעי ההתעלות הגבוהים ביותר, עד לשיא ההתעלות – "קרוב למעלת הנבואה" (!) ודאי לא היתה דעתם נתונה לבעיות גשמיות נחותות. בעולם הקדוש בו היו שרויים בדבקות עילאית אין תפיסת מקום לדברים אלו ודומיהם.

תפילה זו אם-כן נושאת הפכים היא: מחד גיסא – מגעת היא מעלה מעלה, בסוד שיח שרפי קודש, אך יחד עם זאת, אין הדברים נותרים בעולמות העליונים. "בקשת צרכיו" הם צרכי הגוף הגשמיים, "על הקרקע" – בשפע וכל-טוב גשמי – "בני חיי ומווני ריחיו!"

הרבי מבאר¹⁹, כי שני עניינים אלו שייכים בעצם לשני רבדים בתפילה – ההלכתי-מעשי, והרעיוני-פנימי: אליבא דההלכה, כל עיקר מהותה של התפילה היא בקשת צרכיו. וכפי שנוקט הרמב"ם בהגדירו את מהותה של התפילה, שהיא "בקשת צרכיו בבקשה ותחינה". זוהי עיקר מצותה של תפילה מהתורה. "עבודה שבלב" לפי זה, היא חלק מן בקשת הצרכים עצמה. שבכדי שתהא בקשת צרכים זו בצורה כנה ואמיתית, יש לו לאדם לעורר את לבו כדבעי, כראוי לעומד לפני המלך ומבקש על חיי נפשו (וכאשר חסרה הכוונה האמיתית בבקשה הרי אין זו בבחינת "בקשה" כלל, וכמבואר לעיל).

ובנוסף לזאת, ישנו את הפן הפנימי-נשמתי שבתפילה, זה החלק הנעלה ומרום, של עבודת ה' והתדבקות בשכינה עד להשגת דרגות גבוהות ונעלמות, כל אחד לפי דרגתו – "איש איש כפי עבודתו וכפי משארו".

שני פסוקים – שני עניינים

הרבי אף מוצא את שני עניינים אלו מרומזים בפסוקי התורה המדברים אודות התפילה, ומתוך כך מיישב הוא באופן נפלא

השני – "יש בזה מה שאין בזה ויש בזה מה שיש בזה", מדוע אם-כן עלינו להזכיר בכלל את הפסוק הראשון?

אומר על-כך הרבי: אכן, יש בפסוק הראשון מה שאין בשני, ויתירה מזו: דוקא הוא המלמדנו את מהותה ועניינה העיקרי של התפילה – על-פי הלכה – ולא הפסוק השני! שכן בעצם, אומר הרבי, שני פסוקים אלו הם שני העניינים שבתפילה – הרוחני והגשמי. כשנעיין בהמשכו של הפסוק הראשון – "ועבדתם את ה' אלוקים" – נראה כי המדובר הוא על הפן הגשמי של בקשת צרכיו – "וברך את לחמך ואת מימך", הרי שהמדובר הוא על הצרכים הגשמיים. [יתירה מזו, ה"קריית ספר" אומר²², כי חלקו זה של הפסוק מהווה חלק בלתי נפרד מהלימוד על חובת התפילה, שכן ממנו למדים את החובה להתפלל בכל יום, כשם שהצרכים הגשמיים עליהם מתפללים

את לשון הרמב"ם שנתקשו בה המפרשים: שני פסוקים מביא הרמב"ם לעניין התפילה מהתורה²⁰: "מצות עשה להתפלל בכל יום, שנאמר: 'ועבדתם את ה' אלוקים', מפי השמועה למדו שעבודה זו היא תפילה, שנאמר: 'ולעבדו בכל לבבכם' – אמרו חכמים: אי זו היא עבודה שבלב – זו תפילה".

המפרשים²¹ מצביעים על קושי בולט בדברי הרמב"ם: מניתוח הדברים עולה כי כל עיקרו של הלימוד הוא אך-ורק מהפסוק השני אותו מביא הרמב"ם: "ולעבדו בכל לבבכם" – שדוקא בפירושו של פסוק זה יודעים אנו כי "עבודה" זו – תפילה היא, ש"איזו היא עבודה שבלב – בכל לבבכם – זו תפילה", אך בפסוק הראשון "ועבדתם את ה' אלוקים" לא הוזכר כלל "לב" – ללמדנו איזו עבודה היא זו. לפי זה, מאחר ומכל-מקום זקוקים אנו לפסוק זה, ולאידך, אין בפסוק הראשון פרט שאינו מופיע בפסוק

המשך בעמוד 55